

Elżbieta Dubas*

WOKÓŁ BIOGRAFII RODZINNEJ I JEJ BADANIA REFLEKSJE WPROWADZAJĄCE

Streszczenie. Tekst prezentuje rozważania dotyczące biografii rodzinnej w odniesieniu do biograficznego podejścia badawczego. Biografia rodzinna została ujęta z perspektywy systemowego rozumienia rodziny, jako swoisty biograficzny mechanizm sprzyjający jej homeostazie. Ukazano biografię rodzinną jako wartość dla jednostki, grupy, społeczeństwa i kultury. W podejściu biograficznym uwzględniono dwa ujęcia: jednostkową i zbiorową biografię rodzinną. Wskazano na trudności związane z badaniem biografii rodzinnych. Zaakcentowano obecność procesu uczenia się w kontekście biografii rodzinnej, w szczególności jako uczenia się od Innych.

Słowa kluczowe: biografia rodzinna, rodzina, ujęcie systemowe, homeostaza, biografia rodzinna jednostkowa i zbiorowa, badanie biografii rodzinnych, uczenie się z biografii rodzinnych

Around family biography and its studies. Introductory reflections

Summary. The text presents deliberations concerning a family biography in relation to biographical research approach. A family biography has been presented from the perspective of understanding a family systemically, as a kind of a mechanism favouring its homeostasis. A family biography has been shown as a value for an individual, a group, society and culture. Two approaches have been included in biographical perspective: an individual and a family biography one. Also, the difficulties related to studying family biographies have been pointed to. The presence of the learning process in the context of a family biography has been emphasised, particularly as the process of learning from Others.

Key words: family biography, family, systemic approach, homeostasis, individual family and collective biography, researching family biographies, learning from family biographies

Wprowadzenie

Refleksje o rodzinie, usytuowane w kontekście biografii, trzeba uznać za temat wielowątkowy i złożony. Tym, co w takim ujęciu może interesować badacza, jest biografia rodzinna. Określenie, czym jest biografia rodzinna jest dla

* Profesor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej, ul. Pomorska 46/48, 91-408 Łódź, e-mail: elzbieta.dubas@uni.lodz.pl

badacza trudnym wyzwaniem, wymagającym wiedzy i namysłu, dotyczącego rodziny (wiedzy o rodzinie), jak również biografii (wiedzy o biografii). To konieczność ich powiązania i skonstruowania kategorii pojęciowej i badawczej, jaką jest biografia rodzinna. Z tym wiąże się potrzeba wyboru ram teoretycznych, w tym założeń ontologicznych, wskazujących na rozumienie składowych tego terminu, czyli rozumienie czym jest rodzina oraz czym jest biografia. To również znaczenie wyboru założeń metodologicznych, opierających się na określonych podstawach epistemologicznych, uzasadniających sposób badania biografii rodzinnej. Trudności badawcze wiążą się nie tylko z określeniem rozumienia „biografii rodzinnej” i sposobu jej badania, ale także z uświadomieniem i określeniem znaczenia i celu badania tego fenomenu. W tym kontekście nasuwają się pytania: czy, dla kogo i dlaczego biografia rodzinna jest wartościową? Wielozakresowość tego zjawiska uwidacznia się także w jego edukacyjnym kontekście, a więc odniesieniu do szeroko pojętego uczenia się powiązanego z biografią rodzinną, a także w powiązaniu z praktyką życia społecznego, tj. praktyką życia rodzinnego i znaczeniem dla życia rodziny. W takim więc sensie, złożoność fenomenu biografii rodzinnej może skutkować trudnością naukowego poznania tego fenomenu.

O rodzinie z różnych perspektyw. Rodzina w ujęciu systemowym

Rodzinę rozumie się w nauce w różnoraki sposób, w zależności od perspektywy określenia jej rozumienia, odzwierciedlającego spostrzeganie głównych własności rodziny oraz w zależności od sposobu jej badania. Tak więc, rodzinę można spostrzegać jako małą grupę pierwotną, jako instytucję społeczną, jako wspólnotę, jako zrzeszenie (Adamski, 2002, s. 28–33), jako subkulturę (umiejscowioną w określonej szerszej kulturze), miejsce współdoświadczenia (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 60), jako system (Świętochowski, 2010, s. 56). To ostatnie ujęcie może być szczególnie przydatne dla rozumienia fenomenu biografii rodzinnej.

W ujęciu systemowym zwraca się uwagę na rozliczne powiązania i zależności w systemie rodzinnym. Odrzuca się statyczny, redukcjonistyczny i linearny model spostrzegania zależności w rodzinie, „ponieważ wyabstrahowane z czasoprzestrzeni rodziny pojedyncze związki nie mogą oddać całej złożoności systemu rodzinnego” (Świętochowski, 2010, s. 56). Jak pisze Waldemar Świętochowski, „rodzina jest żywym, otwartym organizmem psychospołecznym, który spełnia wszystkie kryteria systemu. Stanowi autonomiczną całość wraz ze swoją strukturą, rolami i procesami. [...] Prawidłowo funkcjonujący system ma elastyczną zdolność do balansowania między utrzymaniem stabilności i dążeniem do zmiany” (Świętochowski, 2010, s. 66). To ujęcie rodziny można uznać za inspirujące dla rozumienia rodziny w perspektywie biograficznej – w odniesieniu do biografii.

Biografia rodzinna w kontekście systemowego ujęcia rodziny

Ten kontekst ujęcia biografii rodzinnej, na polskim gruncie, w sposób prze-myślany podjęła Karolina Kuryś-Szyncel (2017). Autorka określiła, że „Biografia rodzinna to zwielokrotniona (będąca czymś więcej niż suma biografii jednostkowych), podlegająca systemowym zasadom cyrkularności i ekwipotencjalności (Bertalanffy, 1984), nieskończona rekonstrukcja wynikająca z napięcia między biegiem życia rodziny a opowieścią o historii życia” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 58). Istotnym składnikiem biografii rodzinnej jest systemowa opowieść o historii życia rodzinnego, która, „jest – podobnie jak opowieść indywidualna (jednostkowa) – subiektywna (White, 1991, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017), nie-normatywna, niepowtarzalna, wyjątkowa i spersonalizowana” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59). Według autorki, cechą rodzinnych opowieści jest zmienność: „Rodzinne opowieści są dynamiczne, zmienne, rekonstruowane i dekonstruowane. Ten nieustanny ruch narracyjny zapewnia rodzinie nie tylko trwanie, lecz także twórcze dostosowywanie się do fluktuacyjnej rzeczywistości” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59). (Warto zaznaczyć, że cecha ta dotyczy społeczeństw „otwartych”, zmiennych, pluralistycznych, ponowoczesnych, które charakteryzują się dużą zmiennością w przeciwieństwie do społeczeństw tradycyjnych opartych na stałości.) Dalej autorka podkreśla, że „Opowieść o historii życia rodzinnego zawiera w sobie treść tzw. prawdziwego życia, które zapisuje się w mitach rodzinnych, lojalnościowych zobowiązaniach, transmisjach międzypokoleniowych i etosie rodzinnym” (Cierpka, 2013; Dryll, 2013, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017), czyli rodzinnych autonarracjach (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59)¹. Wreszcie, Kuryś-Szyncel, przytaczając Barbarę Józefik (2003), ujmując rodzinę jako system kulturowy i dostrzegając możliwość rozumienia biografii rodzinnych w szerszym kontekście jej funkcjonowania: „Spostrzeganie rodziny jako kultury pozwala na zobaczenie jej opowieści w szerszym kontekście socjo-polityczno-kulturowym, dzięki czemu możemy traktować ją jako subkulturę w szerszej kulturze” (Józefik, 2003, s. 121–122, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59).

Biografia rodzinna jako „mechanizm” biograficzny sprzyjający homeostazie systemu rodzinnego

Rodzinę można traktować jako system biograficzny, który poprzez biografię rodzinną reguluje swoje funkcjonowanie i konsekwentnie zmierza do zachowania rodzinnej homeostazy. Biografia rodzinna jest tworzywem spajającym członków rodziny, prezentującym ją jako całość, ukazującym sens jej trwania, a w ramach rodziny sens i miejsce każdego jej członka. Biografie jednostkowe „wplątane” są w biografię rodzinną, z niej się wywodzą i mają wpływ na

¹ Trzeba zauważyć, że opowieści te zawierają tylko tę część tzw. prawdziwego życia, która z ważnych dla rodziny powodów została opowiedziana, a następnie była wielokrotnie powtarzana i często rekonstruowana.

jej teraźniejszy i przyszły kształt. **Biografia rodzinna jest efektem kolektywnych procesów pamięci o właściwościach adaptacyjnych, a także twórczych.** Świadome lub nieświadome „oszustwa pamięci” (określenie za: Shaw, 2018) służą skutecznie tym celom. Proces *scordatury*, opisywany przez Martinę Lani-Bayle jako „rozdźwięk między słowami a tym, co powinny oznaczać” także to potwierdza, gdyż: „Wiele historii, żeby się sztucznie komponowały, zostało tak przestrojonych, w sposób narzucony lub nie, dobrowolny lub nie, oficjalny lub nie [...] Wobec nieznośnej pustki i aby ją zapełnić, niektórzy swoim dzieciom opowiedzieli jakąś inną, zastępują dramaty mało istotnymi zdarzeniami” (Lani-Bayle, 2020, s. 82, 80). **Biografia rodzinna tworzona jest poprzez narrację rodzinną,** która łączy fragmenty jednostkowych opowiadań w sensowną całość, wyznaczając znaczenia i sensy dla całej rodziny (rodu, klanu). W narracji tej łączą się wybrane wątki jednostkowe – subiektywne z obiektywnymi faktami. Właściwości człowieka jako *homo narrans* (Victorri, 2002, cyt. za: Lani-Bayle, 2020, s. 71) i zarazem członka rodziny uzyskują scalenie w treściach i znaczeniach rodzinnej biografii. **Biografii rodzinnej sprzyja wymiana refleksji biograficznej między członkami systemu rodzinnego.** Służy ona odnajdowaniu znaczeń i ich (re)konstrukcji. **Biografia rodzinna uruchamia refleksję biograficzną** członków rodziny i w jej wyniku ponowny namysł nad tą biografią, jej uzupełnienia i transformacje. **Biografia rodzinna jest też wynikiem zdolności systemu rodzinnego do autopopejzy** (samotworzenia, samoodtworzenia się), co oznacza, że „systemy same siebie stymulują (lub nie) do zmiany i rozwoju” (Luhmann, 2007, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017, s. 65). Biografia rodzinna jako mechanizm biograficzny ujawnia funkcjonowanie rodziny jako systemu: semantycznego (posługującego się znaczeniami i tworzącego znaczenia), narracyjnego (opowiadającego historię rodziny), relacji (między członkami rodziny, między pokoleniami w rodzinie), współdoświadczenia (bezpośrednio w przestrzeni i w czasie, lub pośrednio przez przekaz biograficzny), wymiany (transmisji informacji, wiedzy, umiejętności, norm, wartości, postaw itp.) i uczenia się (z biografii innych – członków rodziny). Biografia (re)konstruowana przez rodzinę jest odpowiedzią na jej potrzebę homeostazy. Biografia rodzinna jest wprost swoistym przykładem rodzinnej homeostazy, wynikającej z potrzeby odnajdowania stałości w zmianie. Choć współczesne biografie są bardziej dynamiczne niż biografie w społeczeństwach tradycyjnych, to i dziś opowieść rodzinna może być mniej zmienna niż biografia jednostkowa.

Biografia rodzinna jako wartość

Społeczny sens biografii, także rodzinnych, jest uwypuklany w społeczeństwach ponowoczesnych. Jak stwierdza Gaston Pineau, poprzez swoisty przekaz biograficzny „uczynienia dzieła ze swego życia” stają się one społeczeństwami biograficznymi i autobiograficznymi (Pineau, 2020). „Ruch biograficzny jako sztuka formacyjna istnienia”, „sztuka kształtowania egzystencji poprzez

opowiadanie biografii" (Pineau, 2020) to cechy i wyzwania dla takiego społeczeństwa. Dotyczy to nie tylko jednostek ale także grup, w tym rodziny. Biografia rodzinna jest wyrazem tworzenia dzieła z życia każdej rodziny, nie tylko rodziny obiektywnie uznanej za wybitną.

Termin biografia, zdaniem Christine Delory-Momberger, jest centralnym terminem w społeczeństwie biograficznym. Społeczeństwo biograficzne podkreśla znaczenie jednostkowego opowiadania o sobie. Chce znać szczegóły jednostkowych egzystencji. Poprzez jednostkowe biografie społeczeństwo to zyskuje indywidualne cechy i zarazem obdarza lub obarcza jednostki indywidualną odpowiedzialnością za ich własne biografie (Delory-Momberger, 2020, s. 44 i dalsze). Tym samym ogranicza odpowiedzialność np. polityków za życie jednostki i społeczeństw. W społeczeństwach biograficznych znaczenie przypisywane jest nie tylko biografom jednostkowym, ale także biografom szerszych grup społecznych. Należy do nich także rodzina. Biografie rodzinne „wchodząc” w świadomość społeczną ratują od niebytu, nieobecności, braku znaczenia rodziny, których życie i dzieło opowiadają.

Biografię rodzinną można traktować jako wartość. Ma ona bowiem znaczenie dla jednostki, dla grupy (rodziny), dla społeczeństwa i dla kultury. **Znaczenie dla jednostki** uzewnętrznia się w zakorzenieniu pojedynczego człowieka w szerszej społeczności, co pozwala na doświadczenie poczucia bycia z innymi – bycia razem, a nie wyłącznie osobno. Biografia rodzinna włącza więc jednostkę w szerszą wspólnotę, dając poczucie realizacji wspólnego losu. Określa osobową tożsamość poprzez przynależność do grupy. Istotnie więc przeciwdziała osamotnieniu. **Znaczenie dla grupy (rodziny)** ujawnia się w scalaniu wiedzy o rodzinie, jej korzeniach i procesie rozwoju. Biografia rodzinna daje poczucie znaczenia tej rodziny – jej odmienności, wyjątkowości w odniesieniu do innych rodzin i pozwala na budowanie poprzez biografię rodzinną „potęgi” rodziny, nawet jeśli jest ona w obiektywnej ocenie rodziną przeciętną. **Znaczenie dla społeczeństwa** wiąże się ze świadomością przynależności rodziny do szerszego systemu społecznego, do społeczeństwa, narodowości, państwowości. To daje poczucie oparcia w systemie norm i wartości, instytucjonalnych reguł podzielanych przez większe grono ludzi niż tylko przez członków rodziny. To daje szansę identyfikacji i potwierdzenia swej ponadrodzinnej tożsamości. **Znaczenie dla kultury** łączy się z wkładem danej rodziny w funkcjonowanie kultury, na poziomie konsumpcji jej dóbr materialnych i duchowych, jak również na poziomie jej tworzenia, choćby w wymiarze psychologicznym, „na miarę” tej rodziny. Każda rodzina tworzy bowiem swoją subkulturę, niektóre zaś wpisują się swymi działaniami w szerszą kulturę, narodową a nawet i ponadnarodową. Z tej perspektywy należy odróżnić biografie rodzin zwyczajnych i biografie rodzin niezwykłych. W pierwszym przypadku biografia rodzinna nie jest zauważalna przez szerszą społeczność. Może być jedynie rozpoznawalna w społeczności lokalnej, w której rodzina funkcjonowała. W drugim przypadku, biografie rodzinne są fenomenami rozpoznawanymi w szerszym systemie społeczno-kulturowym, także po upływie dłuższego czasu. Takie biografie

rodzinne przedstawiają życie i osiągnięcia wybitnych rodów, klanów rodzinnych, które są ważne dla szerszego społeczeństwa i kultury, a nawet dla kultury ponadnarodowej. Obecność tych biografii może być rozciągnięta w długim czasie historycznym.

Podejście biograficzne a biografia rodzinna

Z perspektywy zainteresowań biografią rodzinną, rodzina może być traktowana jako przestrzeń biograficzna. Rodzina, tak jak pojedynczy człowiek, ma swoją biografię. Biografię tę może konstruować i rekonstruować z udziałem jej wszystkich lub niektórych członków. Biografię tę może przekazywać i modyfikować z biegiem czasu. Odzwierciedla ona jej tożsamość.

Biografię rodzinną w podejściu biograficznym można rozpatrywać w dwóch ujęciach: jednostkowym i zbiorowym. Pierwsze ujęcie oznacza jednostkową narrację z kontekstem rodziny, drugie – zbiorową narrację dotyczącą rodziny (rodu, klanu).

Jednostkowa biografia rodzinna to biografia pojedynczej osoby zawierająca tematyczną linię biografii (Dubas, 2017, s. 68), jaką jest linia rodziny (rodzinna). Wątek rodzinny jest składnikiem biografii całościowej. Rodzina jest „tematem” jednostkowej opowieści o życiu, która zawiera tak elementy obiektywne, jak i subiektywne. Treściami tej biografii są doświadczenia jednostki mające kontekst umiejscowiony w rodzinie. Można do niego zaliczyć: osoby – członków rodziny, np. rodziców, dziadków, dzieci, wnuków, innych krewnych i powinowatych; osoby znaczące w rodzinie, autorytety i „czarne owce”, które zostały zauważone, były obecne bezpośrednio lub w opowieści i wywarły wpływ na życie jednostki; etapy życia rodzinnego, tak z perspektywy rodziny pochodzenia, jak i prokreacji; przekazywane opowieści o wydarzeniach rodzinnych; osobiste przeżycia związane z życiem rodzinnym i przeżycia innych przekazywane w opowieści rodzinnej; dzieła uznane za osiągnięcia rodzinne (sukcesy, nagrody) i porażki rodzinne (nieszczęścia, dramaty), i inne, a także fakty: daty, miejsca itp. związane z życiem rodzinnym. Kontekst rodzinny najczęściej łączy się z innymi liniami biograficznymi, np. linią edukacji, linią pracy, linią zdrowia i innymi. Dla osoby silnie umiejscowionej w rodzinie, linia rodzinna może stanowić dominujący zakres jej biografii. Szczególnie widoczne jest to w przypadku społeczeństw o cechach tradycyjnych, w doświadczeniu kobiet. W miarę jak życie społeczne „otwiera się” na inne obszary niż rodzina, jak społeczeństwo proponuje jednostkom coraz bardziej zróżnicowane modele życia, kontekst rodzinny w biografii jednostkowej jest ograniczany lub nawet zastępowany np. kontekstem pracy zawodowej, aktywności samorealizacyjnej, aktywności wolnoczasowej itp.

Zbiorowa biografia rodzinna to narracja dotycząca danej rodziny, obecna w rodzinnych opowieściach, przekazywana z pokolenia na pokolenie, rozciągnięta w dłuższym przedziale czasowym niż biografia jednostkowa.

Niektóre rodziny (rody, klany) pielęgnują przez wiele wieków swoją narrację. Niektóre chcą odtworzyć swoją rodzinną opowieść, co uwidacznia ostatnio wzrost zainteresowania rodzinnymi genealogiami. Bohaterem zbiorowej biografii rodzinnej jest rodzina. Składniki zbiorowej biografii rodzinnej są podobne jak w przypadku biografii jednostkowej, lecz nie są tożsame. Z biegiem czasu ulegają przemianom, np. idealizacji, wyparciu, przekształceniom, związanym z funkcjonowaniem zbiorowej pamięci. W zbiorowej biografii rodzinnej znaczenie ma rekonstrukcja losów danej rodziny. Istotnym jest ustalenie genealogii rodziny, z uwzględnieniem „obecności” i więzi pokrewieństwa i powinowactwa jej członków, pielęgnowanie przekazu o znaczących osobach w rodzinie i ich dziełach, o ważnych rodzinnych wydarzeniach. Sprzyja to poczuciu trwania rodziny w dłuższej perspektywie czasowej oraz uznaniu jej znaczenia przynajmniej dla członków tej rodziny. Rekonstrukcje zbiorowej biografii rodzinnej mają charakter zewnętrzny, gdy podejmowane są przez badaczy biografii (literaturoznawców, historyków, dziennikarzy, biografów i innych) najczęściej z przeznaczeniem do publikacji. Mają też charakter wewnętrzny, gdy prowadzone są przez członków danej rodziny, często tylko na swój użytek, ale niekiedy i te biografie są publikowane, co nie dziwi w czasach społeczeństwa biograficznego, zainteresowanego takim przekazem. Zbiorowa biografia rodzinna, czy to rekonstruowana zewnętrznie czy wewnętrznie, służy scaleniu wiedzy o losach rodziny i przekazaniu jej następnym pokoleniom. Zbiorowa biografia rodzinna najczęściej jest jednak przekazem ustnym, który w swej niedoskonałości ulega zamierzonym lub nie przekształceniom, być może (jak chce teoria systemowa) w imię zachowania homeostazy rodzinnej, zachowania jej dobrego imienia i „dostarczenia” członkom rodziny poczucia sensu życia poprzez przynależność do większej znaczącej społeczności.

Rekonstrukcja biografii rodzinnych, tak jednostkowych, jak i zbiorowych, nasuwa wiele trudności. Warunkowane są one skomplikowanym charakterem procesów pamięci, trudnych do poznania przez człowieka. Pamięć, w tym semantyczna, epizodyczna, metapamięć, jest oparta na złudzeniach percepcyjnych, jest wybiórcza, zawodna (w ludzkim rozumieniu), subiektywna, lecz kieruje się swoją sensownością, łącząc fragmenty informacji w sposób, jaki ma ona dla człowieka sens (por. Shaw, 2018, s. 21 i dalsze). Ta niedoskonałość pamięci jest przejawem mechanizmów adaptacyjnych ludzkiego mózgu do zmieniającego się świata, w którym żyje człowiek. Zapominanie, konfabulacje są dla człowieka błogosławieństwem; nie chodzi bowiem o pamiętanie wszystkiego, ale tylko tego, co pozwala optymalnie funkcjonować jednostce i całej rodzinie. Rekonstrukcje biografii rodzinnych pełne są błędów pamięci, gdyż, jak pisze Julia Shaw: „Błędy pamięci można uznać więc za normę, a nie wyjątek” (Shaw, 2018, s. 15).

Dla badacza biografii rodzinnych ważnym jest uświadomienie sobie kilku kwestii, co istotnie modyfikuje przebieg procesu badawczego i interpretacje jego efektów. I tak, ważna jest świadomość epistemologiczna: tego, co badacz poznaje i tego, czego nie poznaje (nie może poznać, nie umie poznać, nie chce

poznać). Badaczowi powinien towarzyszyć sceptycyzm poznawczy, wynikający z ograniczoności jego możliwości poznawczych przy równoczesnej złożoności i nieuchwytności empirycznej rzeczywistości jaką obejmuje biografia rodzinna. Złożoność tej biografii wynika z subiektywnie i intersubiektywnie zwielokrotnionych faktów i przeżyć, obecnych w pamięci semantycznej wielu pokoleń rodziny, tworzących biograficzną całość, w której jednak zapewne ma miejsce wiele luk, tajemnic, nieudomówień i które nie zostaną badaczowi ujawnione. Całościowa biografia rodzinna oznacza pewną zgodę na ich utajenie z myślą o dobru tej rodziny (por. Czerniawska, 2019, s. 206), choć tworzenie biografii opiera się na pakcie autobiograficznym, który, według Philippe'a Lejeune'a, oznacza „zobowiązanie rzeczywistej osoby do opowiadania o sobie w duchu prawdy” (Lejeune, 2017, s. 22). Wreszcie, znaczącym jest uświadomienie swoistego zawieszenia badacza pomiędzy oczekiwaniem poznania pełnej prawdy (o rodzinie, o jednostkowym losie ludzkim na tle rodziny) a uznaniem wartości tego, co badaczowi zostało przedłożone do poznania. Badacz powinien mieć pełną świadomość, że opisuje i interpretuje rzeczywistość na podstawie opowieści rodzinnych, które najczęściej zawierają subiektywny odbiór tej rzeczywistości. Poznanie biograficzne dotyczy więc poznawania treści narracji biograficznych a nie (lub w niewielkim stopniu) obiektywnej rzeczywistości (por. Dubas, 2015, s. 40–41).

Uczenie się w kontekście biografii rodzinnej

Uczenie się w kontekście biografii rodzinnej jest przykładem biograficznego uczenia się (Alheit, 2011, s. 7)². Uczenie się w kontekście biografii rodzinnej to w szczególności uczenie się z biografii Innych (Dubas, 2011a, s. 7–10). Ci Inni to członkowie własnej rodziny, często bliscy codzienni albo oddaleni w czasie i przestrzeni, z którymi istnieją związki krwi i powinowactwa. To także członkowie innych rodzin, tak zwyczajnych, jak i niezwykłych (wybitnych), których biografie zostały udostępnione szerszemu otoczeniu czy to w sposób ustny, czy przez opublikowanie drukiem, czy w innej formie społecznego przekazu. Uczenie się z biografii rodzinnej odbywa się przez aktywny odbiór (słuchanie, czytanie) opowieści rodzinnych, asymilację treści biografii (ustnych czy pisanych), narrację o historiach rodzinnych (przekazywanie innym treści tych biografii w formie ustnej lub pisemnej), refleksję nad jej treściami oraz ich interpretację, polegającą na odnajdowaniu nowych znaczeń, a następnie włączaniu ich we własny system wiedzy o życiu, który tym sposobem uzyskuje pogłębienie a nawet może ulec transformacji.

Uczenie się z biografii rodzinnych może być rozumiane jako uczenie się na określonych, rekonstruowanych przykładach życia, opowieściach, sentencjach

² Uczenie się biograficzne „oznacza nie tyle jednoznaczną, empirycznie wyodrębnioną jednostkę (taką jak np. procesy uczenia się związane z konkretnymi formami, miejscami i przedziałami czasowymi), ile raczej teoretyczną perspektywę spojrzenia na edukację i kształcenie, która jako punkt wyjścia przyjmuje historię życia konkretnego uczącego się [...]” (Alheit, 2011, s. 7).

i przeżyciach zawartych w biografiach (por. Schulze, 1985, cyt. za: Nittel, 1991, s. 165)³. Uczenie się szczególnie realizuje się poprzez odniesienie opowieści (rodzinnej) do własnego życia (Dubas, 2011b, s. 91)⁴ i w tym aspekcie może mieć duże znaczenie transformujące. Polega na włączaniu we własną biografię doświadczeń rodzinnych (rodziny własnej i innych rodzin), co ubogaca biografię jednostki, ale najpierw jej tożsamość.

Uczenie się z biografii rodzinnych ma perspektywę czasową. Opowieści rodzinne ukazują przeszłość rodziny, często bardzo odległą, a przynajmniej sięgającą dziadków. Jest przykładem uczenia się od poprzednich pokoleń. Perspektywa terażniejszości ma miejsce w bezpośredniej styczności czasowej pokoleń opowiadających sobie rodzinną biografię. To bezpośrednia wymiana treści biograficznych między pokoleniami, ich weryfikowanie, rekonstruowanie i uzgadnianie a także tworzenie biograficznej opowieści. Perspektywa przyszłości zawiera intencję przekazu opowieści biograficznej przyszłym pokoleniom. Uwidacznia się ona przez pisanie pamiętników, biografii itp. oraz przez opowieści starszych dedykowanych ku pamięci młodszemu pokoleniu. Wszystkie trzy perspektywy w pewnym stopniu się mieszają, tak jak mieszają się opowieści starszego pokolenia z odbiorem przez pokolenia młodsze. Mieszają się relacje pokoleniowo-tożsamościowe. Narracje biograficzne z perspektywy czasu ukazują członków rodziny w różnych, zwielokrotnionych rolach, np. dziadka, który był kiedyś wnukiem, człowieka starszego, który był kiedyś dzieckiem. Dla młodego człowieka perspektywa bycia dziadkiem, osobą starszą staje się przez to bliższa, niekoniecznie oczekiwana lecz oswajana. Uczenie się z biografii rodzinnych pozwala na spłycenie dystansu czasowego, dostrzeżenie nieuniknioności przemijania ale i zarazem tworzenia ze swego indywidualnego losu „dzieła” ważnego nie tylko dla siebie, ale i dla Innych. Włącza jednostkę w sztafetę pokoleń i permanentny cykl życiowy.

Podsumowanie

Biografia rodzinna jest pewną formą zachowania od niepamięci swoistej wiedzy o rodzinie, wypracowywanej przez wiele pokoleń i służącej jej homeostazie. Wiedza ta buduje tożsamość jednostkową, jak i tożsamość grupową a nawet narodową. Jest ważnym źródłem społecznego i egzystencjalnego

³ Typologia uczenia się według Theodora Schulzego, w tłumaczeniu na język polski: uczenie się samodzielnie zorganizowane – uczenie się z doświadczeń; uczenie się dyskontynuowane – uczenie się przy okazji; uczenie się ekologiczne – uczenie się w środowisku życia; uczenie się irytacyjne – uczenie się w sprzecznościach i przełomach; uczenie się symbolizowane – uczenie się na scenach, przypowieściach i sentencjach; uczenie się afektywne – uczenie się z przeżyć; uczenie się refleksyjne – uczenie się przez opisywanie (Dubas, 2000, s. 164–165).

⁴ „Uczenie się więc z biografii Innego jest rodzajem spotkania (się) Innego i Ja w ich biograficznym doświadczeniu. Takie spotkania – poprzez odnalezienie tego, co wspólne – są szczególnie ważne dla osób, których doświadczenia historyczne są zupełnie odmienne” (Dubas, 2011b, s. 91).

uczenia się – uczenia się bycia razem i uczenia się życia. Badanie biografii rodzinnych to odślanianie tej wiedzy, zamkniętej w przekazach rodzinnych lub w pamięci członków rodziny. To poszukiwanie w gruncie rzeczy prawdy o człowieku zawartej w jego podstawowej relacji społecznej jaką jest relacja rodzinna. Narracje rodzinne ukazują świat rodzinnych doświadczeń i to, jak rodziny nadawały tym doświadczeniom sens, często w trudnej codzienności i historycznych zawirowaniach. W tym kontekście, przesłanie biografii rodzinnych może nieść ważny przekaz pokoleniowy i ogólnoludzki. Może być „przestrzenią poznawania człowieka i jego człowieczeństwa” (Dubas, 2020).

Bibliografia

- Adamski F., 2002, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Alheit P., 2011, *Podejście biograficzne do całościowego uczenia się*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 3 (55), s. 7–21.
- Czerniawska O., 2019, *Dylematy pisania autobiografii*, [w:] E. Dubas, A. Gutowska (red.), *Stażość i zmienność w biografii. Przełomy biograficzne*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 6, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 203–207.
- Delory-Momberger C., 2020, *Biografia – nowa konfiguracja stosunku jednostki do otoczenia społecznego*, [w:] E. Dubas, A. Słowik (red.), *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofonskiej*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 43–54.
- Dubas E., 2000, *Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Dubas E., 2011a, „Uczenie się z biografii Innych” – wprowadzenie, [w:] E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z biografii Innych*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 5–11.
- Dubas E., 2011b, *Życie zdeterminowane historią. Uczenie się z biografii Innego. Na przykładzie relacji Renee Villancher „Moje skradzione życie”*, [w:] E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z biografii Innych*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 77–92.
- Dubas E., 2015, *Andragogiczne badania biografii – zakresy, trudności, etyka badacza (wybrane aspekty)*, [w:] E. Dubas, J. Stelmaszczyk (red.), *Biografie i uczenie się*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 31–47.
- Dubas E., 2017, *Uczenie się z własnej biografii jako egemplifikacja biograficznego uczenia się*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, nr 1 (4), s. 63–87.
- Dubas E., 2020, *W edukacyjnej przestrzeni biografii – biografia jako poznawanie człowieka*, [w:] E. Dubas, A. Słowik (red.), *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofonskiej*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 117–126.
- Kuryś-Szyncel K., 2017, *Biograficzne uczenie się w perspektywie rodzinnej – systemowe transmisje*, [w:] K. Kuryś-Szyncel (red.), *Rodzinne (re)konstrukcje i transmisje w perspektywie biograficznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 55–67.
- Lani-Bayle M., 2020, *Opowieści biograficzne i ich przyszłość – ważąc słowa*, [w:] E. Dubas, A. Słowik (red.), *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofonskiej*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 71–84.

- Lejeune P., 2017, *Napisać swoje życie. Droga od paktu autobiograficznego do dziedzictwa autobiograficznego*, tłum. A. Słowik, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- Nittel D., 1991, *Raport: Biographieforschung*, Deutscher Volkshochschul-Verband e.V., Bonn.
- Pineau G., 2020, *Poprzednie tendencje i nowe perspektywy w stosowaniu metody biograficznej oraz historii życia jako podejścia badawczego, działania i kształcenia*, [w:] E. Dubas, A. Słowik (red.), *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofonij*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 7, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 19–42.
- Shaw J., 2018, *Oszustwa pamięci*, tłum. A. Cichowicz, Wydawnictwo Amber, Warszawa.
- Świętochowski W., 2010, *System rodzinny wobec przewlekłej choroby somatycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.